

MIŁOSZ SKRZYPEK

Organizacja i podstawy prawne funkcjonowania polskiego szkolnictwa na Śląsku Cieszyńskim w latach 1920–1922

Geneza szkolnictwa polskiego na Śląsku Cieszyńskim sięga korzeniami czasów monarchii Habsburgów¹. W momencie jej rozpadu w 1918 roku Rada Narodowa Księstwa Cieszyńskiego (RNKC), pierwszy reprezentant polskiej władzy na tym obszarze, stanęła przed koniecznością dostosowania się do nowej sytuacji politycznej, korzystając zarówno z austriackich rozwiązań formalnoprawnych, jak i własnych rozporządzeń, stojących w zgodzie z zarządzeniami władz centralnych odrodzonego państwa polskiego. Działania podjęte przez nią na polu oświatowym bezpośrednio wpłynęły na charakter i rozwój instytucji szkolnych w interesującym nas okresie². W 1920 roku objęcie władzy z ramienia rządu polskiego przez Zygmunta Żurawskiego także implikowało zmiany w zarządzie oświatą. Ujawniały się one przede wszystkim w gromadzeniu fachowych kadr, niezbędnych do organizacji polskiego szkolnictwa. Jego struktury organizacyjne bowiem musiały zostać dostosowane do potrzeb państwa polskiego.

Przejmowanie jurysdykcji nad szkolnictwem Śląska Cieszyńskiego przez Rzeczpospolitą w 1918 roku było jednym z najszybszych i najenergiczniejszych posunięć władz polskich na tym terenie. Już 4 listopada 1918 roku, na ręce Prezydium RNKC, Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego (MWRiOP) skierowało pismo, w którym prosiło o pomoc dla wysłanego na Śląsk wizytatora Karola Opuszańskiego. Zadaniem RNKC miało być wspomoczenie wizytatora w działaniach

¹ Zob. *Książka – biblioteka – szkoła w kulturze Śląska Cieszyńskiego*. Red. J. Spyrka. Wyd. 1. Cieszyn 2001.

² Więcej na ten temat B. Cybulski: *Początki polskiej administracji szkolnej na Śląsku Cieszyńskim po I wojnie światowej (listopad 1918 r. – styczeń 1919 r.)*. W: „Acta Universitatis Wratislaviensis”. Nr 612. *Prawo* 106. Wrocław 1985, s. 121–131.

zmierzających do włączenia szkolnictwa cieszyńskiego w system szkolnictwa odrodzonej Polski³.

Podstawą funkcjonowania tymczasowej administracji szkolnej w księstwie cieszyńskim w 1918 roku stał się Statut organizacyjny tymczasowej administracji szkolnej księstwa cieszyńskiego, zatwierdzony uchwałą Rady Ministrów z dnia 25 listopada 1918 roku⁴. W myśl Statutu MWRiOP w Warszawie objęło całość spraw związanych ze szkolnictwem, będących do tej pory pod jurysdykcją centralnych władz wiedeńskich. Kompetencje Rady Szkolnej Krajowej i Śląskiego Wydziału Krajowego w Opawie, a także czynności przekazane przez MWRiOP objęła tymczasowo powstała 1 grudnia 1918 roku Komisja Szkolna Księstwa Cieszyńskiego (KSKC) z siedzibą w Cieszynie. Wszelkie ustawy krajowe i państwowe byłej monarchii dotyczące szkolnictwa, jeśli nie zostały zmienione osobnymi zarządzeniami, to utrzymały swą dotychczasową moc prawną⁵.

Rada Narodowa Księstwa Cieszyńskiego – jako organ rządu polskiego – przystąpiła do likwidacji istniejących do tej pory struktur szkolnych na terenie Śląska Cieszyńskiego, podległego jej jurysdykcji. Działania te objęły miasto Bielsko, powiat bielski, powiat cieszyński oraz powiat frysztański, z wyjątkiem gmin: Orłowa, Łazów, Pietwałd, Dzieńmorowice, Sucha Średnia, Sucha Dolna, którymi tymczasowo, do czasu ustalenia granicy polsko-czechosłowackiej, zarządzać miał Zemský národní výbor pro Slezsko w Ostrawie Polskiej. Pierwszym krokiem RNKC w tym kierunku było przejęcie kompetencji szkolnych, należących do wspomnianych wcześniej Rady Szkolnej Krajowej i Śląskiego Wydziału Krajowego w Opawie. Korzystając z likwidacyjnego charakteru opawskich władz szkolnych, RNKC zażądała od nich wydania wszystkich akt potrzebnych do prawidłowego funkcjonowania oświaty oraz bezzwłocznego przekazywania wszelkich spraw szkolnych działającej od grudnia Komisji Szkolnej Księstwa Cieszyńskiego⁶. Jednocześnie w dniu 5 grudnia 1918 roku KSKC wystąpiła do Prezydium RNKC z propozycją przejęcia przez nią prerogatyw w zakresie oświaty zastrzeżonych, na mocy obowiązujących ustaw śląskich i austriackich, dla Sejmu Śląskiego i parlamentu wiedeńskiego. Propozycja ta jednak, jako niezgodna ze Statutem tymczasowej administracji szkolnej, w którym ten zakres kompetencji podlegać mógł jedynie Ministerstwu Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, została przez RNKC odrzucona⁷.

³ B. Cybulski: *Rada Narodowa Księstwa Cieszyńskiego (1918–1920). Studium historyczno-prawne*. Opole 1980, s. 166, 167.

⁴ Archiwum Państwowe w Katowicach, Oddział w Cieszynie [dalej: AP Cieszyn], zespół: Komisja Szkolna Księstwa Cieszyńskiego [dalej: KSKC], sygn. 1, b. p. (*Statut organizacyjny tymczasowej administracji szkolnej Księstwa Cieszyńskiego z 25 XI 1918 r.*).

⁵ AP Cieszyn, KSKC, sygn. 1, b. p. (*Pismo RNKC do Śląskiej Rady Szkolnej w Opawie – brak daty*).

⁶ AP Cieszyn, KSKC, sygn. 1, b. p. (*Pismo RNKC do Śląskiej Rady...*).

⁷ AP Cieszyn, KSKC, sygn. 1, b. p. (*Wnioski Prezydium KSKC przedstawione Prezydium RNKC na posiedzeniu z dnia 5 XII 1918 r.*).

Komisja Szkolna Księstwa Cieszyńskiego ukonstytuowała się 17 stycznia 1919 roku. W jej skład weszli: przewodniczący Ludwik Patryn, reprezentanci wyznań religijnych (katolickiego – ks. Franciszek Kałuża, ewangelickiego – ks. Jan Stonawski, mojżeszowego – dr Adolf Leimdörfer), trzech delegaci RNKC (ks. Józef Londzin, Jan Michejda, Tadeusz Reger), dwaj przedstawiciele narodowości niemieckiej (Józef Pager i Robert Piesch), eksperci do spraw oświatowych (seminariów nauczycielskich – Andrzej Koźdoń, szkolnictwa średniego – Kazimierz Piątkowski, szkolnictwa pospolitego – Jerzy Kubisz, szkolnictwa wydziałowego – Jan Kotas, i szkolnictwa zawodowego – Fryderyk Kretschman), inspektorzy szkolni (szkół średnich – dr Ernest Farnik, oraz szkół elementarnych i seminariów nauczycielskich – Bogusław Heczko). Funkcję protokolanta pełnił Karol Kisz⁸.

Na pierwszym posiedzeniu Komisji Szkolnej Księstwa Cieszyńskiego na wniosek Ludwika Patryna uchwalono tymczasowy regulamin, oparty w znacznej mierze na przepisach Rady Szkolnej Krajowej w Opawie, po uprzednim dostosowaniu go do nowych warunków i Statutu organizacyjnego tymczasowej administracji szkolnej księstwa cieszyńskiego. Sprawą niecierpiącą zwłoki stał się także problem nadzoru szkolnego pozostawionego przez administrację austriacką. W najgorszej sytuacji znajdowało się szkolnictwo polskie, z uwagi na słabszą względem szkolnictwa niemieckiego i czeskiego pozycję; w rezultacie przez wiele lat funkcjonowało bez odpowiedniej kontroli. Działania podjęte w tej sprawie miały jednakże jeszcze inny aspekt. Szkolnictwo cieszyńskie dostosowane miało być do wzorca ogólnopolskiego, w którym zmiany w zakresie ustrojowym zmierzały w kierunku oddzielenia nadzoru szkolnego od administracji politycznej. W sytuacji jednak, gdy szkolnictwo cieszyńskie pozbawione było odpowiednich organów kontroli, a żadna reforma państwowa nie została jeszcze uchwalona, koniecznością stało się powołanie prowizorycznych inspektorów szkolnych powiatowych dla szkół polskich w powiatach: cieszyńskim, fryszackim i bielskim, na podstawie dotychczasowych (austriackich) rozwiązań formalnoprawnych. Sprawę uregulowania nadzoru szkolnego na terytorium administracji czeskiej przekazano Prezydium RNKC, zaś nadzór nad szkolnictwem niemieckim – Prezydium KSKC przy udziale reprezentacji ludności niemieckiej⁹.

Realizację wymienionych postanowień uniemożliwiła agresja czeska z 23 stycznia 1919 roku. Na polecenie Rady Narodowej Księstwa Cieszyńskiego KSKC w dniu 26 stycznia 1919 roku przeniosła się do Krakowa, a następnie – 16 lutego 1919 roku

⁸ Kolejno: radca dworu, kanclerz Książęco-Biskupiego Generalnego Wikariatu w Cieszynie, katecheta ewangelicki gimnazjum polskiego w Cieszynie, rabin izraelskiej gminy wyznaniowej w Cieszynie, prezes RNKC, prezes RNKC i naczelnik Rządu Krajowego Księstwa Cieszyńskiego, prezes RNKC, koncypient prawniczy w Cieszynie, dyrektor żeńskiego seminarium nauczycielskiego w Bielsku, profesor męskiego seminarium nauczycielskiego w Bobrku, dyrektor gimnazjum realnego w Orłowej i prezes wydziału wykonawczego RNKC, kierownik szkoły ludowej w Kocobędzu, nauczyciel wydziałowy w Dąbrowie, dyrektor szkoły ludowej w Dąbrowie. AP Cieszyn, KSKC, sygn. 1, b. p. (*Protokół z posiedzenia konstytuującego KSKC z dnia 17 I 1919 r.*).

⁹ AP Cieszyn, KSKC, sygn. 1, b. p. (*Protokół z posiedzenia konstytuującego KSKC...*).

– do Bielska. Polska administracja szkolna nadal wykonywała swe obowiązki, jednakże sytuacja była bardzo skomplikowana z uwagi na działania podjęte przez Czechów, zmierzające do jej likwidacji na zajętych przez siebie terenach¹⁰.

Powojenny status polityczny Śląska Cieszyńskiego regulowała, zawarta 3 lutego 1919 roku, ugoda paryska, podpisana przez Eduarda Beneša i Romana Dmowskiego. Na jej podstawie ustalono, że do Cieszyna przybędzie Międzysojusznicza Komisja Kontrolująca w celu zapobieżenia eskalacji konfliktu, z kolei administracja lokalna oparta będzie nadal na postanowieniach zawartych w umowie listopadowej z 1918 roku. Przewidziano pełną ochronę praw mniejszości narodowych, w szczególności pod względem oświatowym, szkolnym i narodowo-politycznym¹¹. Jednakże postanowienia te nie zostały nigdy w pełni zrealizowane; Międzysojuszniczej Komisji Kontrolującej zarzucano (Polacy) stronniczość i niekompetencję – żądając zmiany jej składu¹².

Pod koniec 1919 roku Komisja Szkolna Księstwa Cieszyńskiego czynnie włączyła się w przygotowywanie projektu ustawy dotyczącej ustroju władz szkolnych i organów samorządu szkolnego, jako części I ustawy sejmowej o wychowaniu publicznym. Z uwagi na fakt, że artykuły przechodnie zawierać miały przepisy przystosowujące projekt do odmiennego charakteru administracji szkolnej na Śląsku Cieszyńskim, Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego zleciło KSKC przygotowanie odpowiednich aktów prawnych adaptujących ustawę do miejscowych warunków. W tym też celu w dniu 5 lutego 1920 roku odbyła się konferencja Komisji Szkolnej Księstwa Cieszyńskiego z udziałem delegatów ministerstwa. Nowa ustawa nadal przewidywała, że naczelny nadzór zwierzchni i administrację szkolną sprawować będzie centrala w Warszawie, jako najwyższa władza państwowa. W ramach współpracy zamierzano powołać Naczelną Radę Wychowania, która pełnić miała funkcję nadrzędnego organu samorządu szkolnego w państwie. Władzę szkolną okręgową sprawować miało kuratorium okręgu szkolnego, natomiast w ramach powiatu zadanie to przydzielone zostało inspektorowi szkolnemu. Rolę samorządu szkolnego na terenie gminy odgrywały rady szkolne gminne (miejskie), a na terenie szkoły powszechnej – opieka szkolna. Uwagi przedstawicieli KSKC dotyczyły między innymi właśnie samorządu szkolnego. W myśl dodanego przez nich do Działu I (*Przepisy ogólne*) art. 5 odgrywać miał on jedynie rolę doradczą władz szkolnych, stąd jego kompetencje ograniczone zostały do treści odpowiedniej ustawy lub rozporządzenia. Jednocześnie w sprawach spornych pomiędzy dwoma ciałami samorządu szkolnego rozstrzygać miała władza szkolna równorzędna z wyższym organem samorządowym¹³.

¹⁰ AP Cieszyn, KSKC, sygn. 1, b. p. (Nota KSKC: *Tymczasowa Administracja Szkolnictwa w Księstwie Cieszyńskim*. Bielsko, dnia 20 II 1919 r.).

¹¹ W. Dąbrowski: *Kwestia cieszyńska. Zbiór dokumentów z okresu walki o Śląsk Cieszyński 1918–1920*. Katowice 1923, s. 8, 14.

¹² Archiwum Akt Nowych w Warszawie [dalej: AAN Warszawa], zespół: Archiwum Paderewskiego, sygn. 924, s. 13, 19–24.

¹³ AP Cieszyn, KSKC, sygn. 44 [*Pismo MWRiOP do KSKC z dnia 10 XII 1919 r.; Wnioski KSKC w sprawie projektu ustawy: „O ustroju władz szkolnych i organów samorządu szkol-*

Jednocześnie z pracami KSKC nad projektem kompetencji władz oświatowych i samorządowych w administracji szkolnej zmienił się status polityczny Śląska Cieszyńskiego. Powołana z końcem stycznia 1920 roku druga już komisja – Międzynarodowa Komisja Plebiscytowa (MKP) – rozpoczęła 3 lutego swe urzędowanie. Jako przedstawicielka Rady Najwyższej Państw Sprzymierzonych przejęła zarząd nad spornym obszarem, dzieląc go na dwie prefektury – wschodnią i zachodnią. Wszelkie władze administracyjne i samorządowe zostały podporządkowane jej zarządzeniom¹⁴. Wyłącznie władzy MKP nad spornym terenem księstwa cieszyńskiego, Spisza i Orawy miała zapewnić jej możliwość przeprowadzenia plebiscytu i utrzymanie porządku publicznego. Plebiscyt miał się odbyć na podstawie decyzji państw sprzymierzonych z dnia 27 września 1919 roku. Do kompetencji MKP należała interpretacja zakresu władzy własnej, a także określenie obszaru jurysdykcji organów miejscowych¹⁵.

Kwestię szkolną regulowało postanowienie komisji międzynarodowej z 16 kwietnia 1920 roku. W myśl jego artykułów zarząd nad oświatą na całym obszarze Śląska Cieszyńskiego objąć miał jeden z jej członków. Jego kompetencje były analogiczne do zakresu uprawnień ministra oświaty. Jako organ pomocniczy powołano Centralną Komisję Szkolną, składającą się z obydwu prefektów, przedstawicieli Rad Szkolnych Krajowych (z ramienia Polski funkcję tę objął przewodniczący KSKC) oraz delegata komisji administracyjnej w Karwinie. Na terytorium położonym na wschód od linii demarkacyjnej KSKC nadal pełnić miała swe czynności, w dotychczasowym składzie, jako Rada Szkolna Krajowa¹⁶.

Zmiana sytuacji nastąpiła w lipcu 1920 roku. Na skutek postępującej ofensywy rosyjskiej Polska postawiona została przed faktem niekorzystnego dla niej wyroku Rady Ambasadorów z 28 lipca 1920 roku. W rezultacie otrzymała tylko 44% obszaru Śląska Cieszyńskiego (1002 km²). Władzę nad tym terenem, z ramienia Rzeczypospolitej, 10 sierpnia 1920 roku przejął Komisarz Rządowy Z. Żurawski¹⁷, dotychczasowy prefekt dla wschodniej części Śląska Cieszyńskiego, oraz Tymczasowa Komisja Rządowa Śląska Cieszyńskiego (TKRŚC), złożona z Komisarza, jego zastępcy i pięciu członków¹⁸.

nego...”, *Cieszyn* 13 III 1920 r.; Tekst projektu ustawy: *Dział I (Przepisy Ogólne)*, art. 1, 2, 4, 5 (dodany)].

¹⁴ Dziennik Urzędowy Prefekta przy Komisji Międzynarodowej w Cieszynie dla wschodniej części Księstwa Cieszyńskiego [dalej: *Dz.Urz. Pref.*] 1920, nr 1, poz. 1 i 2.

¹⁵ W. Dąbrowski: *Kwestia cieszyńska. Zbiór dokumentów...*, s. 24, 25.

¹⁶ AP Cieszyn, KSKC, sygn. 76, b. p. (*Postanowienie Komisji Międzynarodowej: art. 2 i 3, Cieszyn* 16 IV 1920 r.).

¹⁷ Funkcję tę sprawował Z. Żurawski od 24 lipca 1920 roku na mocy nominacji Józefa Piłsudskiego. AAN Warszawa, zespół: Kancelaria Cywilna Naczelnika Państwa w Warszawie, sygn. 124, s. 89, 91.

¹⁸ W. Dąbrowski: *Zbiór praw konstytucyjnych i administracyjnych województwa śląskiego*. Katowice 1922, s. 181.

Podstawowym problemem restaurowanej w sierpniu KSKC stała się konieczność zmian w organizacji szkolnictwa na terytorium Śląska Cieszyńskiego włączonego do Rzeczypospolitej Polskiej. W tym też celu w porozumieniu z TKRŚC zarządzono, że wpisy szkolne rozpoczną się dopiero z początkiem września 1920 roku. Do tego czasu odroczono rozpoczęcie roku szkolnego 1920/1921¹⁹. Zmiana sytuacji politycznej pociągnęła za sobą również kolejne przekształcenia w zakresie kompetencji i funkcjonowania administracji. Jak słusznie zauważa B. Cybulski, RNKC, chociaż pozbawiona władzy przez MKP w lutym 1920 roku, liczyła, że po uregulowaniu spraw związanych z plebiscytem ponownie obejmie jurysdykcję na obszarze Śląska Cieszyńskiego²⁰. Tymczasem ustawa konstytucyjna z 15 lipca 1920 roku²¹ całkowicie przekreśliła te nadzieje. TKRŚC na swym 10. posiedzeniu dnia 26 stycznia 1921 roku podjęła decyzję, że „w celu zabezpieczenia normalnego toku pracy w szkołach Śląska Cieszyńskiego oraz załatwiania bieżących spraw administracji szkolnej²²” zatwierdza zmiany w Statucie organizacyjnym tymczasowej administracji szkolnej Śląska Cieszyńskiego.

Ponownie uchwalony statut administracji szkolnej określał stosunek zarządu szkolnego do nowych władz na Śląsku Cieszyńskim. Wszelkie agendy w zakresie szkolnictwa Śląska Cieszyńskiego wszystkich kategorii weszły, w myśl art. 40 Statutu Organicznego, w kompetencje TKRŚC²³. Na podstawie decyzji Tymczasowej Komisji Rządowej Śląska Cieszyńskiego uprawnienia szkolne, należące dotąd do zakresu działania prezydenta krajowego, Śląskiej Rady Szkolnej Krajowej i Śląskiego Wydziału Krajowego w Opawie, oraz czynności przekazane przez nią samą przeszły na działającą pod częściowo zmienioną nazwą Komisję Szkolną Śląska Cieszyńskiego (KSSC). W jej skład weszli: przewodniczący (Ernest Farnik), przedstawiciele trzech wyznań religijnych (katolickiego, ewangelickiego i mojżeszowego), referent szkolny i sześciu delegatów (jako reprezentacja ludności, w tym dwóch narodowości niemieckiej), siedmiu przedstawicieli nauczycielstwa różnych kategorii szkół (w tym dwoje ze szkół z niemieckim językiem wykładowym) oraz dwaj wizytatorzy szkolni. Skład i zakres działania władz szkolnych powiatowych i miejscowych określany miał być na wniosek Komisji Szkolnej Śląska Cieszyńskiego przez TKRŚC na drodze rozporządzenia. Według zapisu w nowym Statucie organizacyjnym tymczasowej administracji szkolnej Śląska Cieszyńskiego, z chwilą powołania władz wojewódz-

¹⁹ AP Cieszyn, Rz.K., sygn. 25, b. p. (*Pismo KSKC do Prezydium TKRŚC z dnia 24 VIII 1920 r.*).

²⁰ B. Cybulski: *Rada Narodowa Księstwa Cieszyńskiego. Próby oceny działalności i dokonania*. „Pamiętnik Cieszyński” 1994, T. 8, s. 51, 52.

²¹ „Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej” [dalej: DzURP] 1920, nr 73, poz. 497.

²² AP Cieszyn, Rz.K., sygn. 11 (*Protokół z 10. posiedzenia TKRŚC z dnia 26 II 1921 r.*).

²³ Było to także zgodne z decyzją MWRiOP z września 1920 roku, przekazującą tymczasowo wszystkie swe agendy szkolne KSKC, która miała wykonywać je w porozumieniu z Komisarzem Rządowym Śląska Cieszyńskiego, do czasu objęcia władzy na Górnym Śląsku przez RP. AP Cieszyn Rz.K., sygn. 26, b. p. (*Decyzja MWRiOP w sprawie przekazania agend szkolnych KSKC*).

kich te miały przejąć jurysdykcję nad szkolnictwem cieszyńskim. Wszelkie późniejsze zmiany w administracji szkolnej Śląska Cieszyńskiego mogły być dokonane jedynie w zgodzie ze Statutem Organicznym Województwa Śląskiego. Nowe rozporządzenie dotyczące administracji szkolnej w Cieszyńskie uzyskało moc prawną w dniu ogłoszenia, co miało miejsce 28 stycznia 1921 roku²⁴. Jego tekst został przesłany do Prezydium Rady Ministrów w celu zatwierdzenia.

Likwidacja stosunków z 1918 roku była definitywnym odejściem od dawnego układu politycznego, który w dziedzinie oświaty sankcjonował władzę porozumienia międzypartyjnego w postaci RNKC. Stary Statut organizacyjny tymczasowej administracji szkolnej księstwa cieszyńskiego z 25 listopada 1918 roku zakładał bowiem możliwość ingerencji tego organu w sprawy szkolne, co w sytuacji, gdy RNKC 4 sierpnia 1920 roku przeszła w stan likwidacji²⁵, a od 10 sierpnia jedyną legalną, choć tymczasową polską władzą na tym terenie był Komisarz Rządowy i TKRŚC, było nie do przyjęcia.

Pomimo podjęcia opisanych działań, sytuacja formalnoprawna szkolnictwa na Śląsku Cieszyńskim w 1921 roku nadal była niejasna. Wynikało to między innymi z faktu nieokreślonych kompetencji nadrzędnej względem władz szkolnych TKRŚC. Próby uniezależnienia od władz centralnych, podjęte przez Z. Żurawskiego jeszcze w 1920 roku, spotkały się ze zdecydowanym sprzeciwem ówczesnego premiera W. Witosa, który odmówił mu i TKRŚC jakichkolwiek uprawnień natury ustawodawczej, sprowadzając komisję jedynie do zakresu kompetencji austriackiego prezydenta kraju i Wydziału Krajowego²⁶. Częsty brak reakcji ze strony rządu polskiego na działania podejmowane przez Żurawskiego stwarzał jednak sytuację korzystną dla wykorzystywania chaosu prawnego i realizacji działań nieraz przekraczających jurysdykcję Komisarza i TKRŚC. W dziedzinie oświaty ów chaos prawny przejawiał się w braku jasno sprecyzowanych wytycznych dla szkolnictwa w okresie „przejściowym”. Działania podejmowane przez RNKC i działającą z jej ramienia KSKC zmierzały w kierunku unifikacji i zjednoczenia szkolnictwa cieszyńskiego ze szkolnictwem polskim. Jednakże sytuacja, jaka wytworzyła się na Śląsku Cieszyńskim po agresji czeskiej z 1919 roku (przejęcie zarządu przez MKP w lutym 1920 roku czy objęcie władzy przez TKRŚC z ramienia II RP dnia 10 sierpnia 1920 roku), uniemożliwiała wprowadzanie niektórych ustaw ogólnopolskich dotyczących szkolnictwa, jak również innych. Oprócz tego ciągle funkcjonowały prawne rozwiązania austriackie, z kolei Statut Organiczny zakładał, że ustawodawstwo w zakresie szkolnictwa ogólnokształcącego oraz zawodowego wszelkich typów i stopni będzie należało do kompetencji Sejmu Śląskiego, tym samym będzie autonomiczne²⁷. Pojawiły

²⁴ AP Cieszyn, Rz.K., sygn. 27, b. p. (*Statut organizacyjny tymczasowej administracji szkolnej Śląska Cieszyńskiego, Cieszyn 28 I 1921 r.*).

²⁵ AP Cieszyn, Rz.K., sygn. 29, b. p. (akta: *Likwidacja RNKC*).

²⁶ AP Cieszyn, Rz.K., sygn. 26, b. p. (*Pismo W. Witosa do Z. Żurawskiego z 22 IX 1920 r.*).

²⁷ DzURP 1920, nr 73, poz. 497, art. 4, p. 6.

się tu jednak pewne niekonsekwencje z uwagi na odrębności pomiędzy cieszyńską a górnośląską częścią przyszłego województwa śląskiego. Wpływ na to miały odmienna historia i przynależność polityczna obu obszarów oraz fakt, że Śląsk Cieszyński już od 1918 roku włączony w procesy integracyjne z Rzeczpospolitą, w sierpniu 1920 roku przeszedł pod jej oficjalny zarząd (tym samym oświata cieszyńska „dostała się” pod nominalne zwierzchnictwo centralnego resortu ministerialnego), w przeciwieństwie do części górnośląskiej.

Przykładem działań wchodzących w kompetencje wojewody i Sejmu Śląskiego, a podejmowanych przez reprezentacje władz szkolnych obu obszarów przyszłego województwa może być spotkanie przedstawicieli KSKC i Polskiego Komisarjatu Plebiscytowego – Wydziału Szkolnego, które miało miejsce jeszcze w 1920 roku. Celem konferencji było ujednolicenie szkolnictwa górnośląskiego ze szkolnictwem innych ziem polskich po przyszłym plebiscycie. Planowano następujące zmiany: zniesienie najwyższej klasy w szkolnictwie powszechnym (8 zamiast 9 klas), ustalenie początku roku szkolnego na dzień 1 września, wprowadzenie typu gimnazjum reformowanego: klasycznego i humanistycznego (wspólne podbudowy programowe w trzech klasach najniższych – gimnazjum niższe). Na podstawie wzorów obowiązujących w województwie poznańskim i pomorskim powołano 5-klasowe seminaria. Szkoły wydziałowe (*Mittelschulen*) miały być dostosowane do wzorca szkół średnich (także tu wprowadzono gimnazjum niższe). Obowiązkowi szkolnemu miały podlegać dzieci od siódmego roku życia. W celu spolszczenia szkolnictwa postanowiono pozostawić szkoły powszechne niemieckie tylko tam, gdzie zgłosi się co najmniej 40 uczniów z językiem ojczystym niemieckim. We wszystkich innych szkołach założenie polskich oddziałów zależeć miało od zapotrzebowania, pod warunkiem istnienia polskiej klasy z rozszerzonym programem nauki języka polskiego. Nauczanie historii i geografii w duchu i interesie polskim wprowadzone miało być we wszystkich szkołach, łącznie ze szkołami niemieckimi. Seminaria nauczycielskie zamierzano spolonizować w całości. Administracja szkolna dostosowana miała być do wzorów innych województw byłej dzielnicy pruskiej. Postanowiono utworzyć Komisję Szkolną, w której skład wchodzić mieli: prezydent (odpowiedzialny jedynie przed organami ministerstwa), naczelnicy czterech wydziałów szkolnych i odpowiednia liczba wizytatorów. Mianowania dokonać miał Naczelnik Państwa na wniosek Rady Ministrów²⁸.

Większość działań podejmowanych przez Tymczasową Komisję Rządową dla Śląska Cieszyńskiego, od momentu przejęcia przez nią władzy w sierpniu 1920 roku, nastawiona była na określenie pozycji części cieszyńskiej w przyszłym województwie. W dziedzinie oświaty Śląsk Cieszyński miał się stać miejscem rekrutacji kadr nauczycielskich dla autonomii śląskiej. W tym celu 3 czerwca 1920 roku MWRiOP skierowało pismo do przewodniczącego KSŚC dr. Ernesta Farnika z prośbą o infor-

²⁸ AP Cieszyn, KSKC, sygn. 75, b. p. (*Uchwały wspólnej konferencji Wydziału Szkolnego i członków KSKC z dnia 22 X 1920 r.*).

mację na temat liczby nauczycieli szkół powszechnych, jaka mogłaby podjąć pracę na Górnym Śląsku bez szkody dla jakości i funkcjonowania szkolnictwa na Śląsku Cieszyńskim. Siły szkolne skierowane do pracy w części górnośląskiej miały być „doborowe”. Z tego też między innymi względu na posiedzeniu TKRŚC, dnia 19 sierpnia 1921 roku, powzięto (wniosek inspektora szkolnego Bogusława Heczki) uchwałę o przejęciu wszystkich abiturientów (kobiet i mężczyzn) państwowego seminarium nauczycielskiego w Bobrku na etat TKRŚC²⁹. Działania te zmierzały, jak określano, do „zapewnienia potrzebnych sił nauczycielskich do służby szkolnej w Województwie Śląskim”. Wszystkim absolwentom, którzy zechcieliby podjąć pracę zawodową na terenie Śląska Cieszyńskiego czy Górnego Śląska zagwarantowano wynagrodzenie, poczynwszy od 1 września 1921 roku. Tymczasowo miejscem pracy dla kandydatów miał być Śląsk Cieszyński³⁰. Realizacje te w znacznej mierze ułatwiły późniejszą organizację szkolnictwa w województwie, a jednocześnie zapewniały Cieszyńsiakom korzystne miejsce w oświacie śląskiej.

Sprawą doskonale obrazującą burzliwość procesów regulacji spraw oświatowych był problem organizacji powiatowych rad szkolnych na Śląsku Cieszyńskim. Na mocy uchwały powziętej przez TKRŚC w dniu 14 grudnia 1921 roku postanowiono przeprowadzić organizację wspomnianych wcześniej rad na podstawie § 2 Statutu organizacyjnego tymczasowej administracji szkolnej Śląska Cieszyńskiego z dnia 26 stycznia 1921 roku. Jego założenia opierały się w głównej mierze na trzech ustawach wykonawczych dla Śląska austriackiego z 28 lutego 1870 roku, wprowadzonych na podstawie austriackiej ustawy szkolnej z 1869 roku. Dzieliły one kraj na powiaty szkolne (*Schulbezirk*), odpowiadające w zasadzie powiatom politycznym oraz miastom o statucie autonomicznym, te z kolei na tzw. gminy szkolne (*Schulgemeinde*), których mieszkańcy byli zobowiązani do utrzymania, istniejących na terenie ich zamieszkania, szkół³¹. W gminach szkolnych działały miejscowe rady szkolne (*Ortsschulrat*), a na szczeblu powiatu – wymienione wcześniej powiatowe rady szkolne (*Bezirksschulrat*), które podlegały, podobnie jak seminaria nauczycielskie, Śląskiej Radzie Szkolnej w Opawie (*Landesschulrat*) i Ministerstwu Wyznań i Oświaty w Wiedniu³². Zadanie odnowienia rad zrealizowane miało być przez KSŚC w terminie natychmiastowym, w celu jak najszybszego ukonstytuowania nowych powiatowych władz szkolnych. Decyzja ta spotkała się jednak ze zdecydowanym sprzeciwem nauczycielstwa polskiego i niemieckiego szkół ludowych i powiatowych³³.

²⁹ AP Cieszyn, Rz.K., sygn. 11 (*Protokół z 41. posiedzenia TKRŚC z dnia 19 sierpnia 1921 r.*).

³⁰ AP Cieszyn, KSKC, sygn. 13, b. p. (*Pismo MWRiOP do przew. KSŚC dr. Ernesta Farnika z dnia 3 VI 1921 r.*).

³¹ J. Spyra: *Główne kierunki rozwoju szkolnictwa na Śląsku Cieszyńskim w XIX w. i na początku XX w. w świetle ustawodawstwa i statystyk*. W: *Książka – biblioteka – szkoła...*, s. 192.

³² Ibidem.

³³ AP Cieszyn, Rz.K., sygn. 32, b. p. (*Pismo nauczycielstwa szkół ludowych i wydziałowych powiatu bielskiego do przewodniczącego konferencji nauczycielskiej w Bielsku z dnia 28 stycznia 1922 r.*).

TKRŚC zarzucono działania niezgodne z duchem czasu i promowanie przestarzałych form, niedostosowanych do warunków oświatowych w Rzeczypospolitej Polskiej. Ustawa, zdaniem oponentów, utrzymywała szkodliwą zasadę poddającą szkolnictwo powszechne pod zakres kompetencji władzy administracyjno-politycznej, ponadto była niezgodna z obowiązującą polską Ustawą sejmową z dnia 4 czerwca 1920 roku *o tymczasowym ustroju władz szkolnych*³⁴. Na znak protestu nauczycielstwo szkół powiatu bielskiego postanowiło zbojkotować wybory. Działania te miały na celu uchylene decyzji TKRŚC i wprowadzenie na Śląsku Cieszyńskim polskiego prawodawstwa oświatowego, co było sprzeczne ze Statutem Organicznym Województwa Śląskiego, który ten obszar włączył do kompetencji śląskich władz autonomicznych. Protest nauczycielstwa bielskiego spotkał się z poparciem dawnego działacza RNKC, posła na Sejm Ustawodawczy Rzeczypospolitej Pawła Bobka i Polskiego Stronnictwa Ludowego³⁵. Skierowali oni interpelację do Prezydenta Rady Ministrów. Oprócz zarzutów analogicznych do wymienionych, znalazły się w niej oskarżenia wobec nieprawnych działań podjętych przez tymczasowe władze cieszyńskie, które zdaniem P. Bobka nie mogły rozpisywać wyborów do szkolnych władz oświatowych przed odnowieniem wydziałów gminnych³⁶ w powiecie bielskim. Geneza funkcjonowania tych ostatnich sięgała 10–12 lat, tym samym jako organy wyłaniające ze swego grona przedstawicieli powiatowych władz szkolnych nie spełniały one żywotnych oczekiwań społecznych. Powszechną dezaprobatę wywołał także narzucony pośpiech, co poczytano jako próbę wpływania na miejscowe organa w duchu realizacji partykularnych interesów członków TKRŚC.

Zarzuty stawiane TKRŚC przez nauczycielstwo powiatowe i gminne oraz posła P. Bobka i PSL przybierają inne oblicze w świetle interpretacji zagadnień prawnych obowiązujących w tym czasie na Śląsku Cieszyńskim, a także zakresu kompetencji Komisarza Rządowego i podległej mu Komisji. Ukonstytuowanie i odnowienie władz szkolnych powiatowych na mocy ustawy austriackiej było zgodne z ówczesnie obowiązującym prawem i kompetencjami władz tymczasowych. Obszar Śląska Cieszyńskiego przyznany Polsce na mocy decyzji z lipca 1920 roku był dawną integralną częścią składową monarchii habsburskiej, tym samym wniósł z sobą wiele ustaw państwowych i krajowych Austro-Węgier. Ustawodawstwo to utrzymało swą dotychczasową moc prawną. Oprócz tego TKRŚC odmówiono, jak już wspomniano, jakichkolwiek uprawnień natury ustawodawczej, co uniemożliwiło jej wprowadza-

³⁴ DzURP 1920, nr 50, poz. 304.

³⁵ AP Cieszyn, Rz.K., sygn. 32, b. p. (*Interpelacja posła P. Bobka i PSL do Prezydenta Rady Ministrów w sprawie wyborów do Rad Szkolnych Powiatowych na terenie Śląska Cieszyńskiego na podstawie ustawy austriackiej z 28 II 1870 r.*).

³⁶ W tym czasie nie było jeszcze nowej gminnej ordynacji wyborczej, stara zaś była całkowicie nieprzygotowana do nowych warunków polityczno-społecznych. Działania podjęte przez TKRŚC, która w miejsce rozwiązywanych wydziałów gminnych powoływała komisje administracyjne, spotkały się jednak ze zdecydowanym sprzeciwem Związku Śląskich Katolików; nie mogły być tym samym kontynuowane.

nie własnych rozwiązań, a także zmianę praw obowiązujących. Z kolei polskie ustawodawstwo oświatowe nie mogło się odnosić do terenów przyszłego województwa śląskiego, ponieważ było to sprzeczne z art. 4 ust. 6 Statutu Organicznego³⁷, który obszar ten podporządkowywał kompetencji samorządu śląskiego. Decyzja Z. Żurawskiego dotycząca odnowienia rad szkolnych była rozwiązaniem tymczasowym, choć koniecznym z racji śmierci niektórych ich członków, a także zmian terytorialnych (podział Śląska Cieszyńskiego pomiędzy Polskę i Czechosłowację); w rezultacie część przedstawicieli władz oświatowych pozostała po stronie czeskiej. Agendy szkolne rad powiatowych w Bielsku i Cieszynie prowadzone *de nomine* przez tamtejszych starostów *de facto* leżały w kompetencjach powiatowych inspektorów szkolnych. Z uwagi na brak quorum posiedzenia plenarne nie mogły się odbywać. Z tego też względu do TKRŚC kierowano liczne petycje mające na celu zmianę tego stanu rzeczy i odnowienie rad szkolnych. Oparcie się w tej sytuacji na ustawie austriackiej było więc całkowicie uzasadnione (przynajmniej formalnie), z powodu braku innych możliwości, do czasu ustawowego zarządzenia przez Sejm Śląski³⁸.

Wszelkie ustawy i rozporządzenia o charakterze ogólnopaństwowym dotyczące spraw całości państwa obowiązywać miały także w części cieszyńskiej przyszłego województwa śląskiego. Jako datę graniczną ich wchodzenia w życie możemy przyjąć 10 sierpnia 1920 roku, kiedy to rząd polski przejął władzę administracyjną na tym terenie z rąk Międzynarodowej Komisji Plebiscytowej. Pewne niejasności dotyczyć mogą ustaw i rozporządzeń wydanych przed tym terminem. Wynika to z faktu, że część z nich nie pokrywała się już z aktualnym stanem polityczno-prawnym i jako przestarzałe mogły wprowadzać jedynie nieporozumienia. Drugą kategorią było ustawodawstwo zastrzeżone w myśl ustawy konstytucyjnej z 15 lipca 1920 roku, czyli Statutu Organicznego (rozszerzonej ustawą konstytucyjną z dnia 8 marca 1921 roku³⁹), ustawodawstwu śląskiemu. Tej drugiej kategorii ustawodawstwa podlegały sprawy oświatowe. Jak jednak można zauważyć, kontrowersje powstałe w wyniku działalności TKRŚC i KSŚC oraz ich rozporządzenia w kwestii szkolnej świadczą wyraźnie, że problem nie do końca był jasny. Ten obszar budził wiele wątpliwości z racji funkcjonowania w swoistym stanie zawieszenia. Sejm Śląski jeszcze nie obradował, sytuacja szkolnictwa cieszyńskiego zaś wymagała podejmowania konkretnych działań. Problem ten starano się rozwiązać, adaptując często archaiczne już ustawy austriackie, co wywoływało jednak liczne protesty. Wyraźnie widać tu skutki odmiennych założeń politycznych. W okresie rządów RNKC dążono do pełnej unifikacji Cieszyńskiego z Rzeczpospolitą. Wojna polsko-czeska z 1919 roku i jej konsekwencje całkowicie przerwały ten etap. Ciekawostką może być fakt,

³⁷ DzURP 1920, nr 73, poz. 497, art. 4, ust. 6.

³⁸ AP Cieszyn, Rz.K., sygn. 32, b. p. (*Pismo Z. Żurawskiego do Prezydium Rady Ministrów z 7 II 1922 r.*).

³⁹ DzURP 1921, nr 26, poz. 146.

że na 26 ustaw i rozporządzeń wydanych przez państwo polskie w latach 1919–1921 dotyczących spraw szkolnych na Śląsku Cieszyńskim ogłoszono 14 (z czego 12 po 10 sierpnia 1920 roku). Dotyczyły one jedynie spraw uposażeń finansowych pracowników oświaty oraz taks i opłat szkolnych⁴⁰. Jak widać, postępująca inflacja „zmuśzała” władze cieszyńskie do adaptowania ustawodawstwa państwowego przynajmniej w tej dziedzinie. Tym samym odbywało się to na drodze bezpośredniej, a nie za pomocą Statutu Organicznego.

W marcu 1921 roku na Górnym Śląsku odbył się plebiscyt. Na podstawie jego wyniku Komisja Międzysojusznicza opracować miała raport o przyszłej granicy polsko-niemieckiej. Jego postanowienia, niekorzystne dla strony polskiej, przedostały się do wiadomości publicznej w niedzielę 1 maja 1921 roku. Następnego dnia stanęły wszystkie kopalnie i większość hut. W nocy z 2 na 3 maja wybuchło III powstanie śląskie. W ciągu 24 godzin powstańcy zajęli obszar aż do tak zwanej linii Korfante-go. W wyniku podjętej przez nich walki problem Górnego Śląska ponownie trafił na wokandę obrad Rady Ambasadorów, która zajęła się nim już 7 maja tego samego roku. Rozstrzygnięcie nastąpiło na mocy decyzji z 20 października 1921 roku, podjętej przez państwa sprzymierzone w Paryżu. Polska otrzymała 1/3 terenu plebiscytowego, w tym jednak większość bogactw naturalnych i przemysłu. Rokowania w sprawie przejęcia obszaru Górnego Śląska przez Polskę i Niemcy rozpoczęły się 4 maja 1922 roku, w gmachu Prezydentury w Opolu. Z ramienia Rzeczypospolitej prowadzić miał je Zygmunt Seyda⁴¹.

W momencie bliskiego już rozwiązania kwestii przynależności państwowej Górnego Śląska i związanego z tym faktycznego powstania województwa śląskiego doszło do konieczności regulacji spraw administracyjno-politycznych w części cieszyńskiej. Od momentu objęcia przez Polskę jurysdykcji na Górnym Śląsku do czasu ukonstytuowania się Sejmu Śląskiego zakres kompetencji TKRŚC przejść miał na wojewodę i Tymczasową Radę Wojewódzką. Realizacja II etapu kształtowania się władz przyszłego województwa była więc już zagadnieniem niedalekiej przyszłości. Z tego względu Polskie Towarzystwo Pedagogiczne w Cieszyńsku (PTPC) dnia 6 maja 1922 roku wystosowało pismo do Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z prośbą, by do czasu pełnej unifikacji szkolnictwa w obrębie województwa śląskiego pozostawiono KSSC jako urzędującą władzę szkolną II instancji⁴². PTPC zastrzegało sobie w piśmie brak jakichkolwiek działań natury separatystycznej, wyrażało jedynie troskę o los oświaty cieszyńskiej, całkowicie odrębnej od istniejącej na Górnym Śląsku, zarówno pod względem organizacyjnym, jak i ustawodawczym, a przede wszystkim narodowym. Różnice pogłębiał fakt, że szkolnictwo cieszyńskie, w pełni już ukształtowane, mogło ucieść w momencie połącze-

⁴⁰ AP Cieszyn, Rz.K., sygn. 31, b. p. (*Spis ustaw i rozporządzeń z zakresu szkolnictwa...*).

⁴¹ W. Dąbrowski: *Górny Śląsk w walce o zjednoczenie z Polską. (Źródła i dokumenty z lat 1918–1922)*. Katowice 1923, s. 68, 69, 98, 102, 117.

⁴² AP Cieszyn, KSKC, sygn. 1, b. p. (*Pismo PTPC do MWRiOP z dnia 6 maja 1922 r.*).

nia z tworzącym się dopiero polskim szkolnictwem górnośląskim. Dnia 8 maja podobne pismo do Ministerstwa skierowała KSŚC⁴³. Zawarte w petycji zagadnienia dotyczyły formy organizacji zarządu oświatowego w mającym powstać województwie w okresie przejściowym, tzn. pomiędzy II a III etapem kształtowania się jego władz. Problemem było to, czy KSŚC w momencie jej pozostawienia będzie mogła zarządzać dwoma odrębnymi ustrojami szkolnymi na Śląsku Górnym i Cieszyńskim na podstawie różnych przepisów i ustaw szkolnych, czy też wykładnią dla prawa oświatowego będzie ustawa konstytucyjna z 15 lipca 1920 roku. Komisja Szkolna Śląska Cieszyńskiego złożyła propozycję, by unifikacja szkolnictwa przygotowana została przez nią samą. Pytania dotyczyły także problemu, czy wymienione kwestie znalazły jakieś rozwiązania kompetentnych organów Górnego Śląska bądź w MWRiOP. Obawy były uzasadnione, gdyż żadne z miarodajnych czynników na Śląsku Cieszyńskim, w tym TKRŚC i KSŚC, nie miały w tej sprawie konkretnych instrukcji. Brak informacji wprowadzał stan nerwowości w niemal każdą dziedzinę „życia” administracyjno-politycznego. Obawy dotyczyły przyszłości, w znacznej mierze ukształtowanego już systemu szkolnego, w wypadku likwidacji KSŚC. Mimo że oświata w myśl Statutu Organicznego podlegać miała władzom autonomicznego województwa, zażądano od MWRiOP określenia obszaru jego kompetencji na terenie autonomii śląskiej. Sprawą ważną dla KSŚC było w tym wypadku ustalenie zakresu jurysdykcji władz szkolnych III instancji. Wynikało to z troski, by ewentualne spory kompetencyjne z Ministerstwem nie wpłynęły negatywnie na proces organizacji naczelnej władzy szkolnej dla całości autonomicznego województwa śląskiego. W wypadku pozostawienia KSŚC jako urzędującej II instancji szkolnej poproszono o przeniesienie jej siedziby do Katowic, z racji konieczności współpracy tego organu z Tymczasową Radą Wojewódzką, wojewodą i różnymi fachowymi organami Urzędu Wojewódzkiego w Katowicach.

Wspomniane pismo Polskiego Towarzystwa Pedagogicznego w Cieszynie nie było jedynym jego działaniem podjętym w sprawach oświaty na Śląsku Cieszyńskim. Oprócz kwestii dotyczącej utrzymania władzy szkolnej w rękach KSŚC, skierowało ono do MWRiOP memoriał w celu wprowadzenia w Cieszyńskim ustaw państwowych z dnia 17 lutego 1922 roku *o zakładaniu, utrzymywaniu i budowie publicznych szkół powszechnych*⁴⁴. Niniejszy akt prawny zastąpić miał dawne rozporządzenia austriackie. W myśl reskryptu ministerialnego z dnia 2 maja 1922 roku, żądającego od KSŚC sprawozdania i wniosków, zwołała ona na dzień 18 maja konferencję, w której udział wzięli jej przedstawiciele: przewodniczący Ernest Farnik, wizytator szkół powszechnych Bogusław Heczko, referenci Jerzy Kubisz i Witold Orlewicz, reprezentacje rad szkolnych powiatowych, inspektorowie szkolni – Karol Buzek, Klemens Matusiak i Jakub Jung. W charakterze gościa, bez prawa głosu, zaproszono członka TKRŚC prof. ks. Eugeniusza Brzuskę. Na podstawie referatu Bo-

⁴³ AP Cieszyn, KSKC, sygn. I, b. p. (*Pismo KSŚC do MWRiOP z dnia 8 maja 1922 r.*).

⁴⁴ DzURP 1922, nr 18, poz. 143 i 144.

gustawa Heczki i przeprowadzonej dyskusji podjęto jednogłośnie decyzję o potrzebie wprowadzenia rzeczonych ustaw na terenie Śląska Cieszyńskiego, aż do jednolitego uregulowania tych spraw przez Sejm Śląski. Akceptacja spowodowana była ciężkim położeniem finansowym gmin, nie mogących sprostać obciążeniom szkolnym. Za ich przyjęciem przemawiało także przystosowanie szkolnictwa cieszyńskiego do potrzeb oświaty w Rzeczypospolitej, usunięcie podwójnego ustawodawstwa szkolnego byłej monarchii habsburskiej (państwowego i krajowego⁴⁵), które wymagało ciągłych zmian i adaptacji do nowych warunków. Stanowiło to podstawę prawną do przeprowadzenia rozpoczętej już reorganizacji szkolnictwa wiejskiego i zrównania go ze szkolnictwem miejskim. Na mocy ustaw polskich uzyskiwano możliwość budowy nowych oraz przebudowy starych budynków szkolnych, bez względu na stan finansowy gmin. Życzeniem członków konferencji było, aby w rozporządzeniu wykonawczym do ustaw pozostawiono na Śląsku Cieszyńskim: szkołę ośmioklasową, zasadę koedukacyjności, szkoły wydziałowe męskie i żeńskie, ograniczenia co do mianowania nauczycielek, postanowienia o klasach równoległych i o zamykaniu szkół. Konferencja skierowała petycję do TKRŚĆ, by ta zgodziła się na wprowadzenie ustaw bądź, gdyby to leżało poza jej kompetencjami, by zgody udzieliła Tymczasowa Rada Wojewódzka⁴⁶.

Próby podejmowane przez KSŚC i PTPC w celu zachowania władzy szkolnej w rękach organów cieszyńskich w momencie połączenia z częścią górnośląską, a także działania zmierzające do unifikacji szkolnictwa cieszyńskiego z ustawodawstwem państwa polskiego zostały zahamowane na skutek ukonstytuowania się władz województwa śląskiego. Dnia 17 czerwca, na mocy rozporządzenia wojewody śląskiego Józefa Rymera „w przedmiocie ustroju władz administracyjnych i samorządowych na obszarze Województwa Śląskiego⁴⁷”, zgodnie ze Statutem Organicznym, władze administracyjne, skarbowe i szkolne Śląska Cieszyńskiego przeszły w stan likwidacji. Dnia 22 czerwca Wydział Prezydialny województwa śląskiego upoważnił Wydział Oświecenia Publicznego Urzędu Wojewódzkiego Śląskiego (WOP-UWŚI) do przeprowadzenia likwidacji Komisji Szkolnej Śląska Cieszyńskiego. Wszelkie działania w tej sprawie miały być rozpoczęte i zakończone w lipcu tego samego roku. W tym czasie wszystkie agendy szkolno-administracyjne KSŚC miały zostać połączone z Wydziałem Oświecenia Publicznego w miejscu jego urzędowania. Do Cieszyna 30 czerwca 1922 roku udał się przedstawiciel wojewódzkiego organu oświatowego w celu realizacji tych zamierzeń i przyjęcia ostatecznego terminu zlikwidowania działalności KSŚC. W trakcie trwania konferencji ustalono, że likwidacji dokona wojewoda na podstawie osobnego rozporządzenia wykonawczego, które ukaże się w gazecie urzędowej województwa śląskiego, a także w gazetach wychodzących na Śląsku Cie-

⁴⁵ Zob. J. Spyr a: *Główne kierunki rozwoju szkolnictwa...*, s. 192.

⁴⁶ AP Cieszyn, KSKC, sygn. 83, b. p. (*Pismo KSŚC do TKRŚĆ w sprawie ustawy o zakładaniu, utrzymywaniu i budowie publicznych szkół powszechnych z 20 maja 1922 r.*).

⁴⁷ „Dziennik Ustaw Śląskich” [dalej: Dz.U.Śl.] 1922, nr. 1 poz. 2, art. 2.

szyńskim. W osobnym piśmie przytoczona informacja miała zostać przekazana Ministerstwu Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. Komisję Szkolną Śląska Cieszyńskiego zobowiązano do dokładnego spisu wszelkich ruchomości i przedłożenia go odpowiednim czynnikom w województwie. Cały inwentarz przekazany miał być na rzecz WOP-UWŚl, który zobowiązał się do pokrycia wszelkich kosztów związanych z przeniesieniem. Przewodniczący KSŚC dr Ernest Farnik został zobligowany do bezzwłocznego uregulowania wszelkich rachunków z wierzycielami oraz uiszczenia zaległych wypłat. Zgodnie z postanowieniami końcowymi Statutu organizacyjnego tymczasowej administracji szkolnej Śląska Cieszyńskiego, członkowie KSŚC zażądali, by bez względu na przyszłe przydziały funkcji w województwie śląskim zostali, po przeniesieniu ich na Górny Śląsk, przydzieleni czasowo do Wydziału Oświecenia Publicznego Urzędu Wojewódzkiego Śląskiego w celu załatwienia wszystkich formalności związanych z zaprzestaniem działalności. Zgodnie z postanowieniami art. 2 ustawy konstytucyjnej z 15 lipca 1920 roku⁴⁸, który mówił o utrzymaniu dotychczasowych praw i rozporządzeń, o ile nie będą one zmienione treścią ustawy, wszystkie agendy szkolne podlegające do tej pory KSŚC przeszły na wojewodę. Tym samym uprawnienia przysługujące w okresie funkcjonowania monarchii habsburskiej Śląskiej Radzie Szkolnej Krajowej i Śląskiemu Wydziałowi Krajowemu w Opawie oraz czynności przekazane przez Ministerstwo i TKRŚC przeszły na kompetentne organa władz oświatowych województwa. Do Wydziału Oświecenia Publicznego zostali przydzieleni: jako wizytatorzy szkół średnich – Ernest Farnik (w 1923 roku sprawował funkcję p.o. naczelnika WOP-UWŚl⁴⁹), Bogusław Heczko, jako referenci – Jan Galicz, Bolesław Włodek, Witold Orlewicz, jako sekretarze – Albin Koczur, Antoni Gawłowski, Jan Kawalec, jako pomoc kancelaryjna – Maria Skulinówna oraz Stanisław Franek. Reszta członków KSŚC zatrudniona została w rachubie Wydziału Skarbowego, a także w miejscowych agendach szkolnych województwa. Część z nich powróciła na stanowiska piastowane przed wstąpieniem do służby w cieszyńskiej administracji szkolnej. Zgodnie z podjętymi na konferencji zobowiązaniami, działalność Komisji Szkolnej Śląska Cieszyńskiego ustała z dniem 15 lipca 1922 roku⁵⁰.

W chwili połączenia obu części Śląska w jedno województwo śląskie szkolnictwo cieszyńskie mogło służyć swym doświadczeniem i wiedzą w trakcie organizacji polskiego szkolnictwa na Górnym Śląsku, które nie miało podobnych doświadczeń z racji uwarunkowań historycznych. Służyć temu miały: wykształcone polskie kadry pedagogiczne, rozwinięta na Śląsku Cieszyńskim świadomość narodowa (wyniesiona już z czasów monarchii), a także багаż czteroletnich, samodzielnych do-

⁴⁸ DzURP 1920, nr 73, poz. 497, p. 2.

⁴⁹ A. G l i m o s - N a d g ó r s k a: *Polskie szkolnictwo powszechne województwa śląskiego (1922–1939)*. Katowice 2000, s. 34.

⁵⁰ AP Cieszyn, KSKC, sygn. 2 (*Sprawozdanie z podróży urzędowej do Cieszyna, odbytej w dniach 30 VI i 1 VII 1922 r. i wnioski w sprawie likwidacji Komisji Szkolnej Księstwa Cieszyńskiego*).

świadczeń w zarządzie oświaty. Proces ten wymagał jednak wielu wysiłków z powodu utrudnień, jakie postawiła przed szkolnictwem górnośląskim konwencja genewska z 15 maja 1922 roku. Jej postanowienia, zawarte w części trzeciej, dotyczące placówek oświatowych wszelkich typów (prywatnych, powszechnych, zawodowych, średnich i wyższych) komplikowały procesy zmierzające do unifikacji oświaty śląskiej. Choć konwencja gwarantowała równość praw społeczności niemieckiej i polskiej, praktyka często jednak odbiegła od teoretycznych założeń⁵¹.

Polskie szkolnictwo w części cieszyńskiej, wchodzące w skład województwa śląskiego w formie już ukształtowanej, stanęło przed kolejnym etapem unifikacji z ogólnopolskim systemem oświatowym – tym razem przez województwo. Stan ten osiągnięto jednak dopiero w momencie wprowadzenia przez wojewodę śląskiego Michała Grażyńskiego, wbrew woli Sejmu Śląskiego, ogólnopolskiej ustawy o szkolnictwie z marca 1932 roku⁵².

⁵¹ W. Dąbrowski: *Górny Śląsk w walce o zjednoczenie z Polską...*, s. 113; L. Ręgorowicz, M. Dworzański, M. Tułacz: *Województwo Śląskie 1918–1928. Rozwój administracji samorządowej województwa śląskiego w zarysie*. Katowice 1929, s. 28; M.W. Wanatowicz: *Historia społeczno-polityczna Górnego Śląska i Śląska Cieszyńskiego w latach 1918–1945*. Katowice 1994, s. 39.

⁵² A. Glimos-Nadgórska: *Polskie szkolnictwo powszechne...*, s. 34.

Miłosz Skrzypek

Organization and legal foundations of the functioning of the Polish education in Cieszyn Silesia between 1920 and 1922

Summary

The act of taking jurisdiction over the schools of Cieszyn Silesia by the Republic of Poland in 1918 was one of the fastest and most energetic steps of the Polish authorities in this area.

Its origin dates back to the period of the Habsbourg's monarchy. In 1918, when it fell apart, The National Council of Cieszyn Duchy, the first representative of the Polish ruling in this area, had to adjust to this new political situation, at the same time, being forced to make use of the Austrian formal and legal solutions, as well as its own directives, in agreement with directives of central authorities of the restored Polish state. The actions, taken by it in the educational field, had a direct influence on its character and development of educational institutions in the period under investigation. The fact that Zygmunt Żurawski took over the ruling on behalf of the Polish government in 1920, also implied changes in the education management. These manifested themselves, above all, in gathering professionals, vital to the formation and, at the same time, polonization of education – in accordance with the needs of the Polish state.

The article pays a special emphasis on the organization and legal foundations of the functioning of education. Also, actions connected with preparation of professional teachers, essential to the organization of this sphere of the Polish public life in the Silesian Voivodship. It mainly referred to the Upper Silesia, devoid of, because of its historical conditions, the opportunity to

have its education. As was hinted at above, education had to be adjusted to the needs of the Polish state starting from 1922. One of the most significant roles played teachers recruiting from Cieszyn Silesia.

Miłosz Skrzypek

Die Organisation und die Rechtsgrundlagen des polnischen Schulwesens in Teschener Schlesiens in den Jahren 1920–1922

Zusammenfassung

Im Jahre 1918 ist das Schulwesen des Teschener Schlesiens unter die Zuständigkeit der Volksrepublik Polen gefallen und es war eine der schnellsten und entschlossensten Schritte der polnischen Gewalt auf dem Gebiet.

Seine Genese reicht bis in Habsburger Monarchie zurück. Als 1918 die Monarchie zerfallen worden ist, musste sich der Nationalrat des Teschener Fürstentums, als der erste Vertreter der polnischen Macht auf dem Gebiet, an die neue politische Situation anpassen und dabei österreichische formellrechtliche Regelung, als auch eigene nach Anordnungen der Zentralbehörde des wiedergeborenen polnischen Staates gerichtete Verordnungen nutzen. Die Tätigkeit des Rates im Schulwesenbereich hat den Charakter und die Entwicklung der damaligen Schulen direkt beeinflusst. Als 1920 Zygmunt Żurawski im Namen der polnischen Regierung an die Macht gekommen ist, wurden weitere Änderungen innerhalb des Bildungswesensverwaltens beobachtet. Sie beruhten vor allem darauf, dass man einen gut ausgebildeten Schulkader zu erwerben versuchte, der das Schulwesen entwickeln und nach dem Bedarf des polnischen Staates polonisieren wird.

In dem Artikel werden die Organisation und die Rechtsgrundlagen des Schulwesens besonders hervorgehoben. Man hat auch die Vorbereitung der Lehrer an die Schulwesenveranstaltung im schlesischen Woiwodschaft besprochen, und besonders in seinem oberschlesischen Teil, der wegen seiner Geschichte über kein polnisches Bildungswesen verfügte. Wie schon oben erwähnt, muss das Schulwesen seit der Hälfte 1922 an Bedürfnisse Polens angepasst werden. Wesentliche Rolle haben dabei die aus Teschener Schlesiens stammenden Pädagogen gespielt.